TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA
Etenduskunstide õppekava
Dekoraator-butafoori spetsialiseerumine

Annika Mänd

LAVASTUSE “PRINTS JA KERJUS” BUTAFOORIA TEOSTAMINE UGALA TEATRIS

Loov-praktiline lõputöö

Juhendaja: Eve Komissarov

Viljandi 2024

Resümee

Lavastuse “Prints ja kerjus” butafooria teostamine Ugala teatris

Loov-praktilise lõputööna valmistasin Ugala teatri progressiivsele rokkmuusikalile “Prints ja kerjus” kolme sõduri kostüümid ja peapiiskopi peakatte. Mul on varasemast ajast moekunsti eriala diplom ja seepärast pakkus mulle suurt huvi lõputöö käsitlus, kus on omavahel põimunud kostüümid ja butafooria. Töö esimeses peatükis tutvustan lühidalt “Printsi ja kerjuse” lavastust ja selle ettevalmistuses osalenud meeskonda. Teises peatükis vaatlen kostüümikunstnik Jana Hanikova kavandeid, mille baasil valmistasin sõdurite kostüümid. Kirjeldan sõduri-tegelaskujude jaoks valmistatud turviste, põlvekaitsmete ja säärekaitsmete tööprotsessi ning analüüsin kasutatud töövõtteid. Töö kolmandas osas selgitan kostüümikunstniku kostüümide loomise protsessi: millest ta oma tööd alustab ja millele selle käigus tugineb. Töö neljandas peatükis annan lühiülevaate sõduri-kostüümide ajaloost ja võimalikest tehnoloogiatest nende valmistamisel. Sõdurite kostüümide loomisel puutusin peamise materjalina kokku vahtpolüetüleeniga. Just sellest materjalist tulenevalt pakkus kostüümide valmistamine rohkelt keerukaid, aga samal ajal põnevaid väljakutseid, sest erinevad materjalid käitusid töötlemisel ettearvamatult. Omandasin uusi töövõtteid ja jõudsin järeldusele, et oskan ka keerulistes situatsioonides edasi liikuda ning leida endas motivatsiooni, et töö võiduka lõpuni viia.

Võtmesõnad: teater, dekoraator-butafoor, butafooria, kostüümikunstnik, kostüüm, sõduri-kostüüm, vahtpolüetüleen.

Abstract

Crafting props of the play "The Prince and the Beggar" in the Ugala theater

As a creative-practical thesis, I made the costumes of three soldiers and the headdress of the archbishop for the progressive rock musical "The Prince and the Beggar" at the Ugala Theater. I have a university diploma in fashion art from earlier times and that is why I was very interested in the treatment of the thesis, where costumes and props are blended together. In the first chapter of this diploma thesis, I briefly introduce the production of "The Prince and the Beggar" and the team that participated in its preparation. In the second chapter, I look at the designs of costume designer Jana Hanikova, based on which I made the soldiers' costumes for the play. I describe the crafting process of armor, knee pads and leg guards made for soldier characters and analyze my working techniques. In the third chapter, I describe the costume designer's process of creating costumes: how the designer starts his work and on what he relies in the process. In the fourth chapter of the thesis, I give a brief overview of the history of soldier costumes and possible technologies for their manufacture. I used polyethylene foam as the main material when creating the soldiers' costumes. Due to this material, the production of costumes offered a lot of complex, but at the same time exciting challenges, because different materials behaved unpredictably during processing. I learned new work techniques and came to the conclusion that I can move forward even in difficult situations and I can find motivation to get the project completed successfully.

Keywords: theater, theater costume, decorator prop, props, costume designer, costume, soldier costume, foam polyethylene.

Sisukord

Sissejuhatus.....4
1. Lavastus “Prints ja kerjus”.....5
2. Kostüümide kavandid, valmistamine ja tööprotsessi analüüs.....6
2.1. Peapiiskopi peakate.....11
2.2. Sõduri kostüümikomplekt.....13
2.2.1. Turvis.....14
2.2.2. Põlvekaitsmed.....20
2.2.3. Säärekaitsmed.....21
2.3. Tööprotsessi analüüs.....23
3. Kostüümikunstniku lähtekohad kostüümide kavandamisel.....25
4. Võimalikud lahendused sõduri-kostüümide valmistamisel.....29
Kokkuvõte.....34
Lisa 1. Turvise esiosa, seljaosa ja varruka lõiked.....36
Lisa 2. Põlvekaitsme ja säärekaitsme lõiked.....36
Lisa 3. Lavastusele “Prints ja kerjus” valmistatud kostüümide pildid.....37

Sissejuhatus

Loov-praktilise lõputöö raames valmistasin Ugala teatri "Printsi ja kerjuse" lavastusele kolme sõduri kostüümid ja peapiiskopi peakatte. Sõdurite kostüümid koosnevad kolmest erinevast elemendist: turvisest, põlvekaitsmetest ja säärekaitsmetest.

"Printsi ja kerjuse" lavastaja Peep Maasik lahendas koguperelavastuse põnevas progressiivses rokkmuusikali võtmes. Lavalugu on emotsionaalselt kaasahaarav, muusikaliselt jõuline, aga ka meloodiline. Lugu on loodud inspireerima ja julgustama noori unistama suurelt. Lavakujundus ja kostüümid toetavad loo kontseptsiooni.

Kostüümikavanditega sain tutvuda juba lavastuse planeerimise faasis ja need köitsid mind oma erilise ja muinasjutulise stiili tõttu kohe esimesest hetkest. Fantaasiarohketelt kavanditelt võis välja lugeda, et kostüümide valmistamisel on vaja koostööd teha ka Ugala teatri kunstnik-dekoraatoritega. Kuna olen varasemalt õppinud moekunsti eriala, siis otsustasingi teha oma lõputöö selle lavastuse kostüümide teemal.

Kostüümid valmistasin vastavalt "Printsi ja kerjuse" kostüümikunstnik Jana Hanikova kavanditele. Kostüümide loomine toimus Ugala teatri maalisaalis. Tööd juhendas kunstnik-dekoraator Eve Komissarov. Lisaks tegin koostööd kunstnik-dekoraator Taimi Põlmega ja kostüümiosakonna juhataja Lily Kraaviga.

Töö koosneb neljast peatükist. Esimeses peatükis tutvustan "Printsi ja kerjuse" lavastust. Teises peatükis käsitlen sõdurikostüümide kavandeid, kirjeldan kostüümide valmistamise protsessi ja analüüsin töövõtteid.

Kostüümide valmistamise ajal hakkas mind huvitama kostüümikunstniku loomeprotsess ja tekkis soov veelgi rohkem mõista kostüümikunstniku otsuseid. Seepärast toon kolmandas peatükis välja toimiva lavakostüümi retsepti ja kunstniku lähtekohad kostüümide loomisel. Esitatud näpunäited on komplekteeritud toetudes raamatule *"Designing costume for stage and screen"* (Clancy, 2014).

Neljandas peatükis esitan erinevaid lahendusi sõduri-kostüümide valmistamiseks. Sõduri tegelaskuju on teatrites sage nähtus. Seega tundus tulevikule mõeldes hea ideena pakkuda välja lisavõimalusi, millisel viisil nende kostüüme on võimalik valmistada. Sõduri-kostüümide valmistamise töövõtete puhul tuginesin peamiselt raamatule "*The Costume Technician´s Hanbook"* (Ingham & Covey, 1992).

Käesolevale lõputööle on lisatud ka valmistatud kostüümide lõiked ja lavastuse pildid.

1. Lavastus “Prints ja kerjus”

Progressiivne rokkmuusikal “Prints ja kerjus” esietendus 5. detsembril 2023 Ugala teatri suures saalis. Lavastaja ja dramatiseerija on Peep Maasik, helilooja Ardo Ran Varres, kunstnik Karmo Mende, kostüümikunstnik Jana Hanikova, videokunstnik Margo Siimon, valguskujundaja Mari-Riin Paavo ja koreograaf Rauno Zubko. Lavastus on kahes vaatuses, sihtgrupiks on lapsed ja noored. (Värske: Prints ja kerjus, 2023)

Lavastuse aluseks on Mark Twaini kirjutatud ajalooline romaan “Prints ja kerjus”. Loo keskmes on kaks erineva staatusega poissi: prints Edward ja kerjus Tom. Poisid vahetavad oma riided ja kohad ning sellest algab üks suur seiklus. Poiste elud ripuvad loo käigus korduvalt juuksekarva otsas, kuid lõpuks viib elutee nad taas kokku. (Prints ja kerjus, *s.a*)

Peep Maasik on lahendanud lavastuse kogupere-muusikalina progressiivse rokkmuusika võtmes. Lugu on hoogne ja vaatemänguline ning suudab seetõttu hoida ka noort vaatajat oma haardes. Progressiivsele rokile on iseloomulik erinevate muusikastiilide ja žanrite kasutamine. Muusikalised palad on tavaliselt ülipikad filosoofilised jutustused, mille dünaamika on loo kestel varieeruv. Lavastuses kasutatakse ka mitmeid erinevaid muusikainstrumente: lautot, harfi, elektrikitarri, basskitarri, trumme ja parmupilli. (Maasik *et al.*, 2023)

Lisaks muusikalistele etteastetele pakuvad vaatemängu ka hoogne lavaline liikumine ning video- ja valguskujunduse elemendid. Lavastuse visuaalse idee aluseks on *less is more,* tervikut iseloomustab taaskasutus (vt joonis 1) (Värske: Prints ja kerjus, 2023).

Joonis 1. *“Printsi ja kerjuse” reklaami visuaal (Värske: Prints ja kerjus, 2023)*

2. Kostüümide kavandid, valmistamine ja tööprotsessi analüüs

“Printsi ja kerjuse” kostüümikunstnik on Jana Hanikova. Kostüümikavanditega tutvusin esmakordselt lavastuse esimeses lugemisproovis. Kostüümid mõjusid kavanditel visuaalselt tõeliselt mänguliselt ja inspireerivalt. Lisaks plaanis kunstimeeskond lähtuda lahenduste loomisel l*ess is more* põhimõttest ehk rakendada võimalikult palju taaskasutamist.

Oma seminaritöös käsitlesin kostüümide taaskasutamist Eesti riigiteatrites 2022./2023. aasta hooaja uuslavastuste baasil. Seminaritöö uurimisprobleem seisnes selles, et uute kostüümide valmistamise või ostmise asemel tuleks võimaluse korral eelistada taaskasutamist. (Mänd, 2023) Seepärast ootasin huviga, kuidas kostüümikunstnik taaskasutusel põhinevat baasideed protsessi käigus rakendab.

Algselt oli vajadus kahe sõduri-kostüümi järele. Alles hiljem selgus, et kahe asemel oleks vaja kostüüme hoopis kolmele sõdurile. Plaanitava kostüümi juurde kuulusid mitmed elemendid: keha kattev turvis koos varrukatega, põlvekaitsmed, säärekaitsmed, kindad, peakate, vöö ja relv. Kuna üks sõdur lisandus juurde, siis töömaht suurenes ning seetõttu jäi minu ülesandeks valmistada kolmele sõdurile keha kattev turvis koos varrukatega, põlvekaitsmed ja säärekaitsmed. Visuaalselt võtsin turvise aluseks parempoolse pildi (vt joonis 2). Lisaks sellele tegi Jana lisajoonised eelpool mainitud elementidest nii eest- kui tagantvaates (vt joonis 3).

Joonis 2. *Sõdurite kostüümikavandid (foto autor: Annika Mänd)*

Joonis 3. *Turviste, põlvekaitsmete ja sääriste detailsemad joonised (fotode autor: Annika Mänd)*

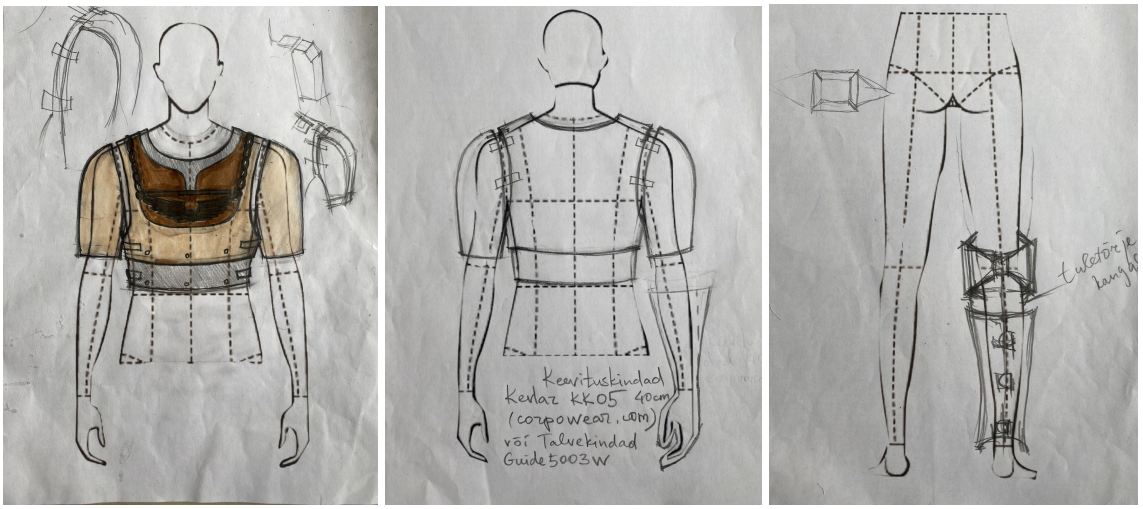

Kostüümikunstnik Hanikoval ei olnud alguses veel selget ettekujutust, mis materjalidest kostüümide elemente võiks valmistada. Tema kindel soov oli teha turvised hõbedast värvi. Kuna kostüümide valmistamisel on oluline teada, kui palju näitleja konkreetses kostüümis liigub, siis tuli selle kohta infot koguda. Need andmed on vajalikud sobivate materjalide valimiseks. Hanikova omas infot, et sõdurite tegelaskujude mäng on valdavalt staatiline ja nad liiguvad kostüümides minimaalselt. Sellele teabele tuginedes tegid Ugala teatri kunstnik-dekoraatorid Eve Komissarov ja Taimi Põlme ettepaneku, et sõdurite kostüümid võiksid olla tehtud vahtpolüetüleenist. “Vahtpolüetüleen on suletud pooriga vaht materjal, mis on valmistatud polüetüleeni vahustamise teel” (Uniplast, s.a). Materjal on värvuselt grafiithall ja ülimalt kerge. Seda saab hõlpsalt lõigata vaibanoaga.

Esimese asjana hakkasin tegema erinevaid katsetusi materjali pinnaga. Eesmärk oli kindlaks teha, kuidas saada vahtpolüetüleeni pind efektselt hõbedaseks. Esimesena proovisin värvida pinna otse hõbedase pärlmutterefekt värviga *Tikkurila Taika*, aga tulemus jäi kunstniku arvates pisut liiga tuhm. Teise variandina katsin pinna kõigepealt *Otex Akvaga*, mis on veepõhine nakkuv kruntvärv ja selle peale lisasin hõbedast pärlmutter-efektvärvi, lootes, et hõbedane helk jääb kirkam. Kahjuks kumas valge kruntvärv aluspinnast läbi ja soovitud efekti ei tekkinud (vt joonis 4). Tegin katsetused ka hõbedase aerosoolvärviga, kuid needki osutusid liiga vähe helkivateks.

Joonis 4. *Esimesed katsetused hõbedase pärlmutter-efektvärviga (fotode auto: Annika Mänd)*

Seejärel hakkasin otsima sobilikke materjale vahtpolüetüleeni katmiseks. Turvis koosneb neljast erinevast üksteise külge kinnituvast kihist. Seega tuli leida vähemalt kaks erinevat materjali nende katmiseks. Kahe erineva kanga kasutamine oli vajalik selleks, et turvisele tekiks ruumiline mõõde. Liimisin vahtpolüetüleenile erinevaid kanga näidiseid (vt joonis 5), mille tulemusena saab kunstnik valida oma visiooniga kõige täpsemalt sarnaneva lahenduse. Esmalt otsisin välja teatri kangalaos olevaid kangajääke, et taaskasutuse ideed toetada. Nendest variantidest sobis kunstnikule augulise pinnaga polüsterkangas ja ta soovis, et kataksin sellega turvise krae osa. Ülejäänud põhimaterjal osteti kangapoest. Selle jaoks osutus valituks hõbedast värvi vakstu-tekstuuriga polüesterkangas (vt joonis 6).

Joonis 5. *Kanganäidised vahtpolüetüleenil (foto autor: Annika Mänd)*

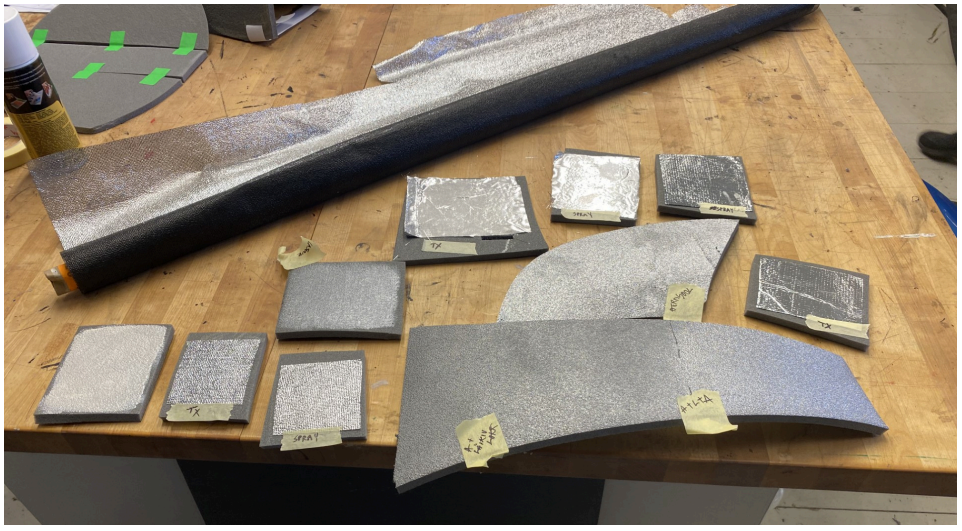

Järgmises etapis asusin otsima kõige sobilikumat vahendit vahtpolüetüleeni ja kanga kokkuliimimiseks. Kangaste kinnitamiseks vahtpolüetüleenile proovisin kahte erinevat tüüpi

liimi: pihustatavat *Moment Power Spray´*d ja *Soudal 170 TX´*i. *Moment Power Spray´*d oli halvem kasutada, kuna pihustamise suunda ja purgist tulevat liimi kogust oli keerulisem reguleerida. *Soudal 170 TX* sain kanda kangale ja vahtpolüetüleenile puidust kepikesega, mis aitas pääseda ligi ka kõige kaugematesse nurkadesse. Liim haakus mõlema materjaliga väga kenasti. Seega sai otsustatud, et võtame kasutusele viimasena mainitud liimi.

Kumera kujuga varrukaid oleks olnud kangaga keerulisem katta, sellepärast otsustasime varrukate pinnad katta hõbedase aerosoolvärviga.

Turvise esiosa, tagaosa ja varrukate omavaheliseks ühendamiseks valis kunstnik hõbedase niidiga kaetud 40 mm laiuse elastse kummipaela. Turvise pealmise detaili külgi kaunistab hõbedane kett. Keti valmistamise idee pakkus välja Ugala kostüümiosakonna juht Lily Kraav. Keti imiteerimiseks valisime hõbedase nööri, mille punusin ketilaadseks jadaks (vt joonis 6).

Joonis 6. *Valitud kangad, nöörist valmistatud keti ja elastse kummipaela näidis (fotode autor: Annika Mänd)*

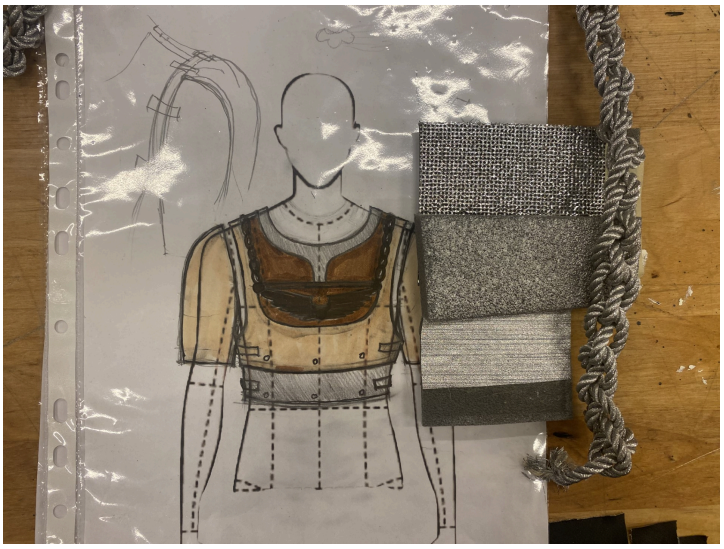

Nüüd, kui materjalid olid valitud, sain teha umbkaudsed arvutused vajaminevate koguste tellimiseks. Selle tarvis võtsin näitlejatelt mõõdud ja lisasin juurde varukoguse juhuks, kui tekib vajadus midagi uuesti teha.

Vahtpolüetüleeni oli vaja tellida kahe erineva paksusega. Turvise alumise kihi, varrukad, põlvekaitsmed ja säärekaitsmed valmistasin kõige paksemast (1 cm) materjalist ning turvise pealmise kihi ja teised kehaosa elemendid õhemast (0,5 mm) vahtpolüetüleenist. Paksemat vahtpolüetüleeni oli Ugala laovarudes juba olemas ja seda ei olnud vaja juurde

tellida. Sellest hoolimata kirjutasin kulunud materjali koguse üles. Paksemat vahtpolüetüleeni kulus 4 meetrit (rulli laius on 2 m).

Õhemat vahtpolüetüleeni tellisin 3 meetrit (rulli laius on 1,5 m). Hõbedast kangast tellisin 5 meetrit (kanga laius on 1,5 m). Augulist kangast oli Ugala laos juba piisavas koguses olemas, seda läks tarvis 1 m (kanga laius on 1,2 m). Kummipaela oli vaja 10 m.

Kuna turvise jaoks vaja mineva kanga, vahtpolüetüleeni ja teiste elementide tellimine võttis omajagu aega, siis sain enne sõduri-kostüümide valmistamist ette võtta veel ühe lisatöö. Selleks oli peapiiskopi kostüümi peakate.

Peakatte pidin valmistama samast kangast, millest oli valmistatud piiskopi talaar ehk kuldsest polüesterkangast. Peakatte sisemise vormi tegin vahtpolüetüleenist. Kavandi järgi oli peakattele ette nähtud ka ornament, kuid selle täpne lahendus oli kunstnikul alles valmimas (vt joonis 7).

Joonis 7. *Peapiiskopi kostüümi kavand, mille võtsin peakatte valmistamisel aluseks (foto autor: Annika Mänd)*

2.1. Peapiiskopi peakate

Peakatte tegemist alustasin lõike konstrueerimisest. Selle jaoks oli kõigepealt vaja mõõta näitleja pea ümbermõõt, kes hakkab peakatet kandma. Peakate koosneb neljast erinevast tükist: esi- ja tagaosast ning kahest külgmisest osast. Kinnitasin lõike tükid omavahel maalriteibiga kokku ja proovisin peakatet näitlejale pähe. Selle alusel tegin veel paar vajalikku muudatust, näiteks kärpisin esiosa ja tagaosa veidi lühemaks. Nüüd sain panna lõike vahtpolüetüleenile. Selle järgi lõikasin vahtpolüetüleenist tükid välja ja liimisin tükid

omavahel kokku. Sama lõike alusel lõikasin õmblusvarudega tükid välja juba õigest kangast (vt joonis 8).

Joonis 8. *Peapiiskopi kokku teibitud peakatte lõige, mis on hiljem asetatud kangale välja lõikamiseks (fotode autor: Annika Mänd)*

Välja lõigatud peakatte tükid õmblesin külgedelt kokku ja liimisin vahtpolüetüleeni peale, kasutades selleks *Soudal 170 TX* liimi. Kostüümikunstnik jõudis otsusele ka peakatte esiosa kaunistuse osas. Peakatte alumisse serva oli vaja lisada peenike ornamentidega kaunistatud pael ja paigaldada keskjoonele vertikaalsuunaline laiem pael. Kaunistuse lahendus tuleneb sellest, et samasuguste paeltega on kaunistatud ka peapiiskopi talaar. Paelad liimisin peakatte külge kinni.

Viimasena lõikasin välja peakatte pealael asetseva tüki. Selle tüki suuruse ja kuju sain kindlaks määrata nii, et kinnitasin kanga nööpnõeltega otse mütsi külge (vt joonis 9). Seejärel liimisin kanga mütsi külge ja peapiiskopi peakate oligi valmis (vt joonis 10).

Joonis 9. *Peakatte pealae tüki valmistamise protsess ja peakatte erinevad vaated (fotode autor: Annika Mänd)*

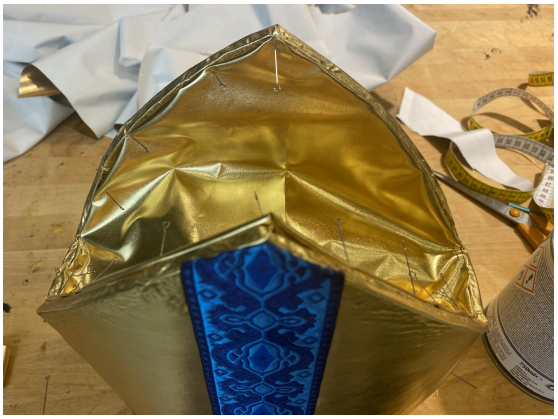

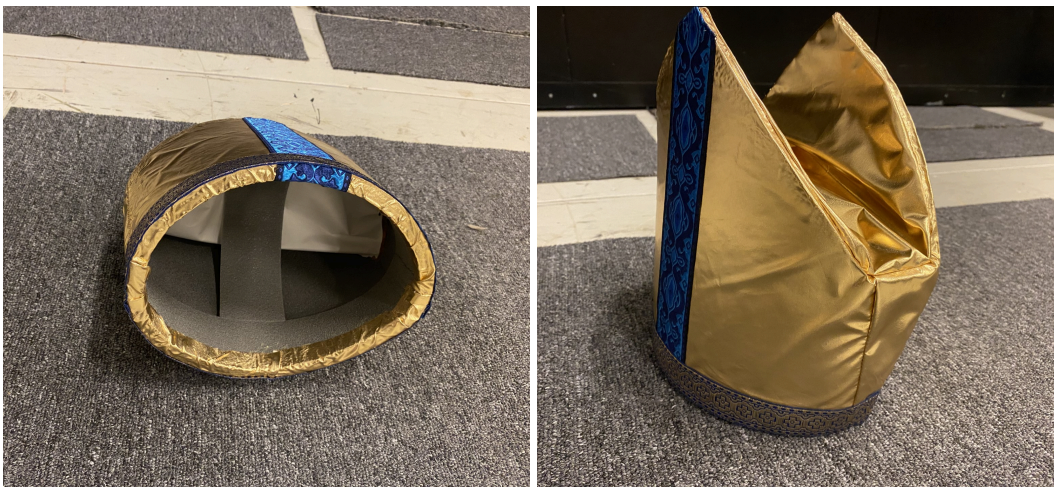

Joonis 10. *Peapiiskopi peakate koos talaariga (foto autor: Annika Mänd)*

2.2. Sõduri kostüümikomplekt

Minu ülesandeks oli valmistada kostüümid kolmele sõdurile. Sõduri kostüümikomplektid koosnevad kolmest erinevast elemendist: turvisest, põlvekaitsmetest ja säärekaitsmetest. Järgmistes alapeatükkides kirjeldan nende valmistamise tegevuskäiku ja analüüsin protsessi.

2.2.1. Turvis

Alustasin kõige esimesena turvise prototüübi valmistamist. Seeläbi sain teada, kuidas vahtpolüetüleen seljas istub ja milliseid muudatusi on vaja teha enne, kui saab õigest

materjalist tükid välja lõigata. Niisugune meetod andis tulemuseks väiksema materjali kao. Turvise lõike konstrueerimisel võtsin aluseks näitleja teisest lavastusest pärineva vesti. Nii sain lihtsamalt enam-vähem õiged proportsioonid kätte ja edasi oli selle alusel võimalik teha juba täpsustavaid muudatusi.

Valmistasin turvised vahtpolüetüleenist, mis on tekstuurilt küll pehme, kuid painduvus on kangaga võrreldes palju halvem. Materjali jäikuse tõttu pidin aluseks võetud vestiga võrreldes arvestama lõike tegemisel palju suuremate varudega. Kui turvis oli vahtpolüetüleenist välja lõigatud, tegin ettevalmistused esimeseks prooviks (vt joonis 11).

Joonis 11. *Vest on lõike konstrueerimisel aluseks (fotode autor: Annika Mänd)*

Proovi ajaks paigaldasin turvise külgedele keha poolte kinnitamiseks kummipaelad. Kummipaelte kinnitamiseks oli vaja lõigata vaibanoaga detailidele sälgud sisse. Nendest aukudest lükkasin kummipaela läbi. Kinnitasin proovi ajaks ajutiselt esiosa ja tagumise osa õla joontele teibid (vt joonis 12), et saaksin kõigepealt kindlaks teha vajamineva kummipaela täpse pikkuse ning alles seejärel lõigata materjalist täpse mõõduga tükid välja ja vältida asjatut kummipaela raiskamist.

Joonis 12. *Turvise esimene proov (fotode autor: Annika Mänd)*

Proovi käigus selgus, et turvis vajab mitmeid muudatusi. Kaelaosa oli vaja suurendada nii eest- kui tagantpoolt. Turvise pikkust pidin lõikama lühemaks. Lisaks sellele oli vaja lisada ette ja taha sissevõtted. Nende vajalikkus seisneb selles, et sissevõtte kohas hakkab materjal hoidma rohkem keha poole. Nii saab anda rõivale parema istuvuse. Ilma sissevõtteta jääb vahtpolüetüleen-materjal oma jäikuse tõttu kehast eemale hoidma (vt joonis 12). Nüüd, kui esimene proov oli sooritatud, sain viia sisse vajalikud muudatused ja lõigata välja ka teiste sõdurite turvised.

Kahe ülejäänud sõduri kostüümiproov toimus juba edasiarendatud elementidega. Lisasin turvistele sissevõtted. Ühe sõduri turvise esiosale lisasin ka teise kihi vahtpolüetüleeni ja lõikasin paberist krae näidise, mille külge kinnitub tiiva element. Nii sain teada, kas antud kuju on õiges proportsioonis turvisega. Samuti lõikasin materjalist välja varrukad, mille kinnitasin turvise külge kummipaeltega. Kummipaelad tagavad turvise ja varruka vahelise liikumise võimaluse. Varruka kumeruse saavutamiseks pidin materjali tükile lõikama viis ava. Liimisin avad omavahel kokku ja varruka kuju oligi saavutatud (joonis 13).

Joonis 13. *Varruka valmistamine ja kinnitamine turvisele (fotode autor: Annika Mänd)*

Näitlejatele turviseid selga proovides sain kinnituse, et valmistatud mudelid istuvad hästi. Seekordses kostüümiproovis sain proovida jalga ka esimesi põlve- ja säärekaitsme prototüüpe (vt joonis 14). Edasi sain hakata turvistele kummipaelasid ja varrukaid kinnitama ning vahtpolüetüleenile riiet peale liimima.

Joonis 14. *Näitlejad kostüümiproovis (fotode autor: Annika Mänd)*

Kanga väljalõikamiseks asetasin lõiked kangale ja lisasin kanga igale küljele umbes 1 cm jagu ümberpööramise varu. Otsustasin varrukaid katta mitte kangaga, vaid hoopis hõbedase *Maston Chrome* spreivärviga. Selleks, et peita varruka peale jäänud sissevõtte kohti, liimisin varrukale peenikesed kangaribad (vt joonis 15).

Joonis 15. *Varrukad spreitasin hõbedaseks ja liimisin nende külge kangaribad (fotode autor: Annika Mänd)*

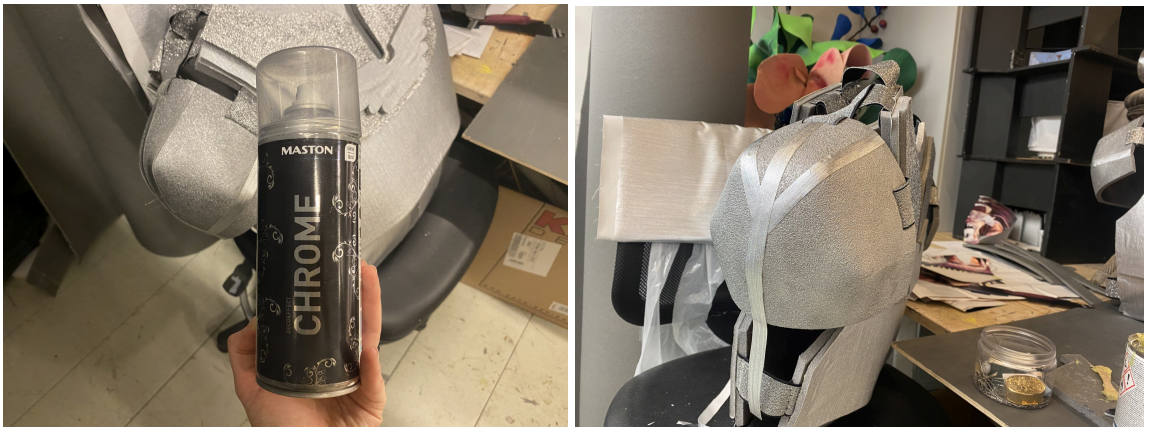

Enne veel, kui sain hakata kangast vahtpolüetüleenile liimima, pidin õmblema õlgade, varrukate ja külgede kummipaela kinnitused turvise külge. Seda oli vaja teha kindlasti enne kanga peale liimimist, sest kummipaelad jäävad kanga alla peitu ja hilisemate etappide käigus pole võimalik nendeni enam pääseda. Turvise ühele küljele lisasin takjapaelad, mille avamise

abil saab näitleja endale turvise selga tõmmata. Seejärel liimisin kanga *Soudal 170 TX* liimiga turviste peale (vt joonis 16).

Joonis 16. *Õmmeldud kummipaelad ja kangas liimitud turvistele (fotode autor: Annika Mänd)*

Lisasin esiosale tiiva-motiiviga kaunistuse. Tegin selle samast kangast, millest olid valmistatud ka turvise elemendid. Tiiva-motiivi kinnitasin eraldi kihi peale, mis oli kaetud võrgutaolise kangaga. Motiivi keskele liimisin plastikust politseimärgi ja mõlemale küljele lisasin eelpool jutuks olnud hõbedasest nöörist keti. Nööri otsad fikseerisin hõbedase teibiga. Kui sünteetilise nööri otsa oleks olnud võimalik hargnemise vältimiseks põletades sulatada, siis selle nööri puhul pole niisugune lahendus võimalik. Kasutatud nööri sisemine osa oli valmistatud naturaalsest kiust ja ainult pealmine kiht oli sünteetiline. Põletades naturaalne kiud ei sula, vaid pudeneb tuhaks. Nööri teibitud otsad peitsin tiiva-motiivi alla. Keti osad liimisin ja õlapealse nööri otsa õmblesin suure nõelaga õla peal asetseva kummipaela külge.

Kostüümikunstnikul tuli lavaproovide käigus veel üks tore idee. Ta pakkus välja, et turvisele võiks lisada ka valguselemendi, mille saaks vahepeal sisse lülitada. Ugala teatri valgusmeister Sander Aleks Paavo hankis selle jaoks vajaliku LED-valgusriba. Liimisime valgusriba krae äärte külge. Valgusribale elektrit andvate patareide jaoks kinnitasin turvise kaelaosa siseküljele tasku (vt joonis 17).

Joonis 17. *Turvistele kaunistuste lisamine (fotode autor: Annika Mänd)*

Nüüd oli näitlejatel võimalik turviste mugavust ja vastupidavust juba lavaproovidesse katsetama minna. Proovide käigus selgus, et sõduritel on vaja ikkagi laval hoogsaid liigutusi teha. Selle aspektiga ei olnud me materjali valimise etapis arvestanud. Meile jagatud info kohaselt pidid sõdurid üksnes liikumatult seisma. Paari lavaproovi järel rebenes üks turvise kummipael vahtpolüetüleeni küljest lahti. Seepärast pidin lisama kummipeala kinnituskohtadele lisa tugevdused. Lõikasin selle jaoks kanga tükid ja liimisin need turvise sisemisele küljele (vt joonis 18).

Joonis 18. *Tugevduse lisamine kummipaela kinnitus kohtadele (fotode autor: Annika Mänd)*

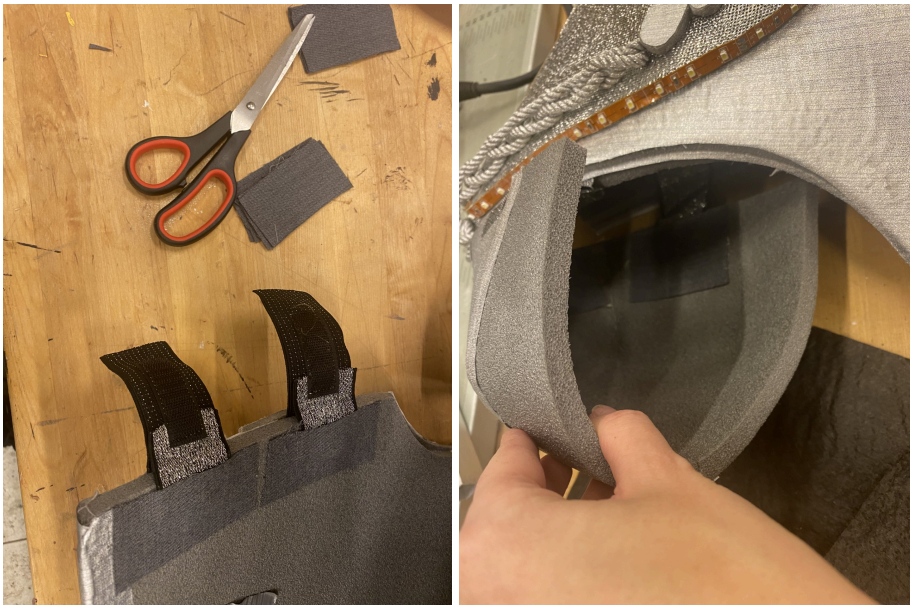

2.2.2. Põlvekaitsmed

Kolmele sõdurile oli vaja valmistada põlvekaitsmed. Algselt oli mul vastavalt näitlejate kehamõõtudele plaan, et kahele sõdurile tulevad pisut väiksemad ja ühele suuremad põlvekaitsmed. Kuid peale ühe proovieksemplari välja lõikamist ja kokkupanemist sain ma aru, et suurem põlvekaitse näeb välja liiga rohmakas. Seepärast otsustasin teha kõik kolm põlvekaitsmete paari ühe suurusega.

Esmalt konstrueerisin lõike. Seejärel panin lõiked vahtpolüetüleenile ja lõikasin selle järgi materjali välja. Põlvekaitse koosneb kaheksast erinevast tükist. Need tükid liimisin omavahel kokku (vt joonis 19).

Joonis 19. *Põlvekaitsmete väljalõikamise protsess (fotode autor: Annika Mänd)*

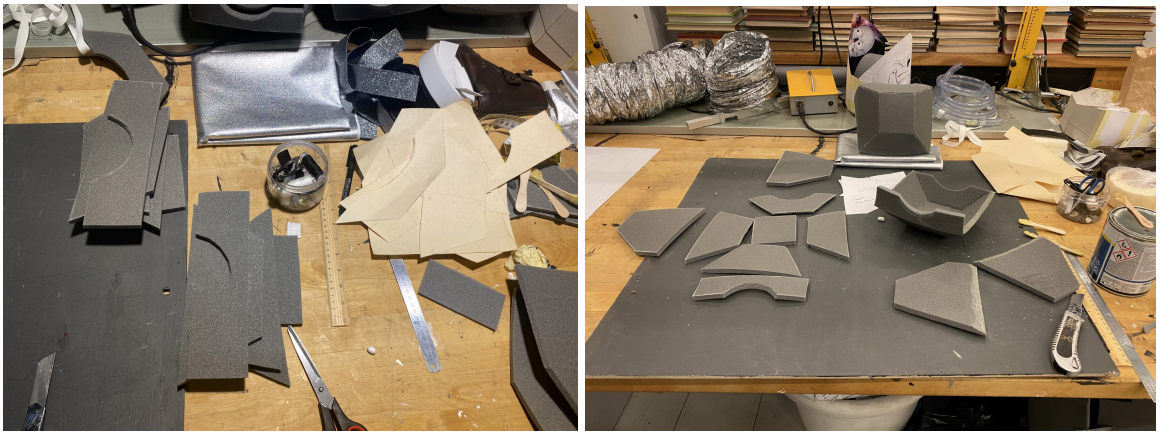

Peale põlvekaitsmete kokku liimimist lõikasin kahele küljele sälgud sisse. Sälkudest tõmbasin läbi kummipaelad ja õmblesin need kokku. Kummipaelte külge õmblesin takjapaelad, mille abil saab põlvekaitsmed jala külge kinnitada. Kaitsmete pealispinna katsin samasuguse kangaga, millega katsin turvise ja kaitsmete siseküljele liimisin poroloonist pehmendused. Porolooni kare pind ja tihe kokkupuude põlvega takistab põlvekaitsmete pöörlemist ja nii püsib see kindlalt paigal (vt joonis 20).

Joonis 20. *Põlvekaitsmete katmine kangaga ja porolooni lisamine siseküljele (fotode autor: Annika Mänd)*

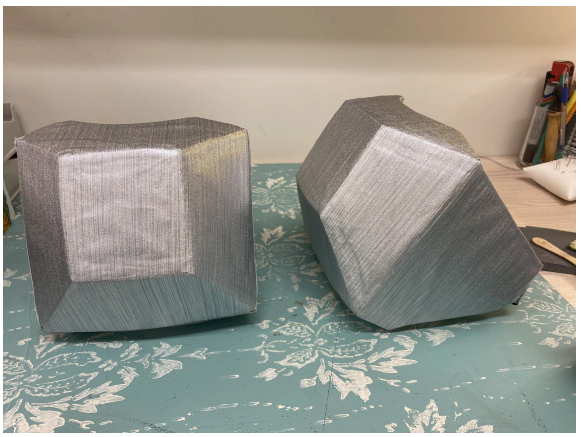

2.2.3. Säärekaitsmed

Säärekaitsmete lõike tegemisel pidin arvestama, et sääre ülemine osa ja alumine osa on erinevate mõõtudega. Kaitsmed koosnevad kolmest keskmisest tükist ja kahest servatükist. Nii sain tulemuseks ümara vormiga kaitsme. Esialgu lõikasin igaks juhuks suuremad tükid, et

oleks võimalik neid jala külge proovides täpseks mõõdistada. Proovimisel selguski, et külje tükke tuleb lausa poole võrra väiksemaks teha, sest kummipaela osa peab olema sääre tagumisel küljel suurem. Kui vahtpolüetüleen ei kata kogu sääre osa, püsivad kaitsmed paremini jala küljes ja võimaldavad paremini liikuda.

Seejärel lõikasin kahele küljetükile neli sälku sisse, millest ajasin kummipaela läbi. Õmblesin kummipaela kokku ja lisasin säärise jala külge kinnitamiseks vajaliku takjapaela (vt joonis 21).

Joonis 21. *Säärekaitsmele kummipaela kinnitamine ja takjapaela peale õmblemine (fotode autor: Annika Mänd)*

Nüüd sain hakata sääriseid kangaga katma. Kasutasin sama hõbedast põhikangast, mida ka teiste elementide puhul. Sarnaselt põlvekaitsmetega lisasin säärekaitsmete siseküljele porolooni, et sääris püsiks kindlamalt jala küljes (vt joonis 22).

Joonis 22. *Säärekaitsmete katmine kangaga ja porolooni lisamine (fotode autor: Annika Mänd)*

2.3. Tööprotsessi analüüs

Kohe algusest peale inspireeris mind “Printsi ja kerjuse” butafooria töö puhul asjaolu, et vajalikud butafoorsed elemendid olid seotud kostüümidega. Olen varasemalt lõpetanud moekunsti eriala ja just seepärast olin elevil, et saan oma eelnevad teadmised ühendada hilisemalt omandatud butafoori oskustega.

Töö faasides, mille käigus tuli valmistada erinevate elementide lõikeid (vt lisa 1 ja lisa 2), oli minu eelnevatest kogemustest palju abi. Tundsin ennast selles protsessis hästi ja kindlalt. Oskasin just sellepärast leida kiireid lahendusi, et saada näiteks kostüüm paremini istuma.

Jäiga vahtpolüetüleeni kasutamine muutis “Printsi ja kerjuse” kostüümide valmistamise keerulisemaks, aga samal ajal ka väljakutseid pakkuvaks. Materjali spetsiifika tõttu ei olnud seda võimalik õmmelda. Läinuks midagi valesti, oleks olnud kaks võimalust: kas kogu tükk uuesti välja lõigata või proovida liimiga parandada. Liimiga parandades tuleb arvestada sellega, et edaspidi ei ole see enam nii vastupidav. Seega pidin järgnevad tööprotsessid alati mitu korda läbi mõtlema ja alles siis tegutsema.

Minus tekitas suurt huvi, kuidas kostüümikunstnik Jana Hanikova rakendab valmivates töödes taaskasutuse aspekti, millest oli juttu lavastust “Prints ja kerjus” tutvustavas osas. Seda silmas pidades oli minul ja ka Ugala teatri kunstnik-dekoraatoritel esimene mõte võtta kasutusele nii palju juba olemasolevaid kangaid, kui võimalik. Töö käigus selgus siiski, et taaskasutus ei olnud kunstniku arvates kõige olulisem suund. Seepärast olime sunnitud ostma suurel määral ka uusi kangaid ja detaile. Lisaks sellele, et kasutasime pigem uusi kangaid, oli ka edasine tööprotsess ökoloogiliselt kahjulik. Kostüümidele kulus kaks purki *Soudal 170 TX* liimi, mis on kahjulik nii seda kasutavale inimesele kui ka keskkonnale. Et vähendada kahjulikku mõju tervisele, tuleks kasutada liimides kindlasti kaitsevahendeid. Kaitsevahenditena peab kasutama kindaid ja võimalikult efektiivset näomaski, näiteks *3M 6500*-tooteseeria korduvkasutatavat maski.

Koostöö kostüümikunstnikuga edenes alguses väga sujuvalt. Olime omavahelises kontaktis ja hoidsin teda kursis oma plaanide ja kõige toimuvaga. Kuna teadsin, et töömaht on suur, siis oli vaja langetada kiireid otsuseid, et saaks minna tööga edasi. Sellest tulenevalt hakkasid tekkima ka esimesed murekohad. Kuna kunstnik ei soovinud otsuseid piisavalt kiiresti teha, siis oli minu töö kohati seiskunud. Ka järgnevates etappides ei olnud kunstnik avatud hädavajalikele muudatustele, mis oleks olnud vajalikud selleks, et näitleja tunneks ennast valmivates kostüümides mugavalt.

Nüüdseks on lavastust on juba mitu kuud mängitud ning on näha, et sõdurite kostüümid ei ole piisavalt vastupidavad. Nendes kohtades on kangas lahti rebenenud või purunenud, kus see on liimitud vahtpolüetüleeni külge. Kostüüme kandvad sõdurid on lavastuses väga liikuvad tegelaskujud, aga kahjuks ei osanud me sellega arvestada materjali valikuid tehes.

Sellest lähtuvalt tekkis mul mõte pakkuda välja omapoolne alternatiivne idee, kuidas oleksin mina sõduri-tegelaskujude vajalikku liikumise spetsiifikat eelnevalt teades nende kostüümide lahendused loonud. Parema liikuvuse võimaldamiseks ja vastupidavuse suurendamiseks oleks olnud mõistlik valmistada need kostüümid kangast ja kahe kangakihi vahele lisatud õhukesest poroloonist. Sarnaselt on lahendatud näiteks tuntud ansambli *Backstreet Boys* lavakostüümid (vt joonis 23). Selline lahendus oleks olnud ka ökoloogiliselt parem, sest ei oleks pidanud kasutama liimi ja kostüümi saaks alati õmblemise teel parandada.

Joonis 23. *Sõduri-kostüümide alternatiivmudel (fotod: Backstreet Boys, Twitter)*

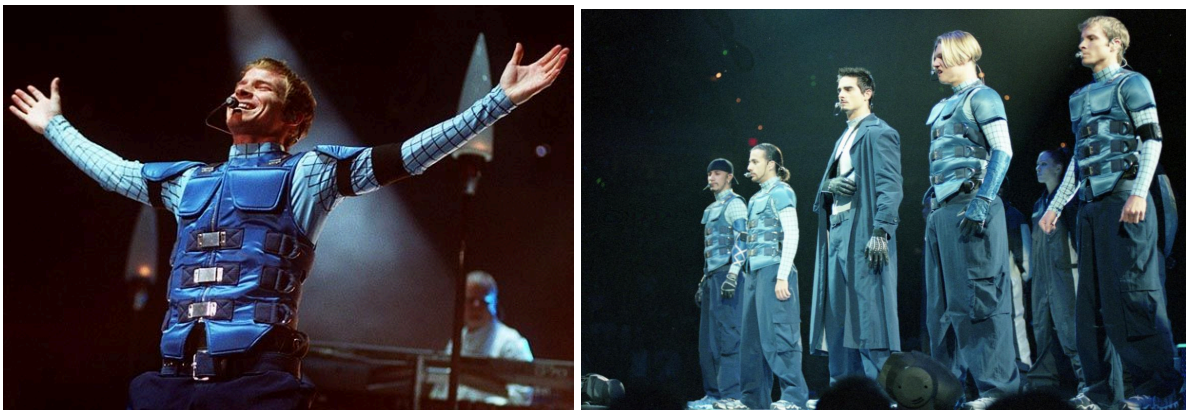

Vaatamata keerulisele koostööle kostüümikunstnikuga oli see minu jaoks siiski põnev protsess. Õppisin uusi töövõtteid ja sain aru, et oskan ka keerulistes situatsioonides edasi liikuda ja leida endas motivatsiooni, et töö võiduka lõpuni viia.

Just soov mõista kunstniku tervikpildi tunnetust ja minu enda huvi kunstniku töö vastu ajendas mind lõputöö järgnevas ehk kolmandas peatükis kirjeldama kunstniku loomeprotsessi erinevaid etappe. Lisaks soovisin veelgi rohkem teada saada sellest, missugused võimalused sõduri-kostüümide valmistamiseks veel on. Neid erinevaid tehnoloogiaid tutvustangi neljandas peatükis.

3. Kostüümikunstniku lähtekohad kostüümide kavandamisel

Kostüümid on tihtipeale üks esimesi elemente, millest publik pärast etenduse lõppu räägib. Kui kostüümid lavastuses ei toimi, siis on lausa võimalik, et teatrikülastaja ja näitleja vahele tekib barjäär, mis takistab lavastuse sisu jõudmist vaatajani. Toimivate kostüümide puhul jäävad need peaaegu märkamatuks, publiku fookus on suunatud eelkõige karakterile. Tasakaalustatud ja toimiva lahenduse saavutamine on keeruline ja nõuab häid oskusi. Lavakostüümid peavad olema tundelised, aga mitte igavad, intrigeerivad, aga mitte pealetükkivad ning samal ajal ka originaalsed, aga mitte tobedad. Kõikide nimetatud kriteeriumite täitmine ei ole kostüümikunstnikule lihtne ülesanne. (Clancy, 2014, lk 6)

Tulevikuperspektiivis on minus tärganud huvi kujundada mõnele lavastusele kostüümid ja just sellepärast toon välja peamised etapid, kuidas teatri kostüümikunstniku loomeprotsess käivitub ja millest ta oma töös võiks lähtuda.

Teatrikostüümid kujundab üldjuhul kostüümikunstnik. Kostüümikunstnikule tulevad kasuks järgnevad iseloomuomadused: hea pingetavaluvus, organiseermisvõime, sihikindlus ja elav kujutlusvõime. Teatris on väga olulisel kohal erinevate osakondade vaheline koostöö. Kunstnik püüab suurema osa ajast teiste ideedest ja tunnetest aru saada ning proovib neid kuidagi reaalsuseks muuta. Seepärast on kõnealuse ameti puhul oluliseks oskus väljendada selgelt oma arvamust ja ühtlasi peab olema valmis olukordadeks, kui teised lavastusmeeskonna liikmed on vastupidisel arvamusel ja ta peab oma ideid kaitsma asuma. (Bicat, 2001, lk 9-10) Kindlasti tuleb protsessi käigus ette situatsioone, mille puhul on vaja olla paindlik ja võtta arvesse teiste alade ekspertide ettepanekuid, mis tulevad lõpptulemusele ainult kasuks.

Kostüümide loomise alguse protsess on kahtlemata iga kostüümikunstniku ja iga lavastuse puhul pisut erinev. Kuid leidub ka niisuguseid keskseid lähtekohti, millele tuginedes on lihtsam selles protsessis orienteeruda.

Enne lavastaja ja/või kunstnikuga kohtumist tutvub kostüümikunstnik lavastuse tekstiga. Ta proovib aru saada, mida lavastaja ja/või kunstnik mõtleb - või veelgi parem, kuidas ta mõtleb! Seejärel oleks kostüümikunstnikul hea lavastuse tekst uuesti läbi töötada ja sellesse enda mõtted märkida. Mõistlik on rääkida lavastaja ja/või kunstnikuga läbi mitme erineva tunnetusega kontseptsioonid, et saada seeläbi selgem ettekujutus, millised võimalikud suunad peaks kindlasti välistama.

Järgmine etapp on planeerimine. Planeerimise käigus koostab kostüümikunstnik nimekirja tegelaskujudest, kuhu lisab ka ülevaate tegelaskujude omavahelistest suhetest ja

nende vanused. Selle alusel koostatakse täpsem tööplaan, mille abil saab selgeks, kui palju on vaja igal tegelaskujul kostüümivahetusi teha. Samal ajal on vaja lähtuda ka eelarvest, mis seab teatud piirid kostüümide ja ühtlasi ka võimalike kostüümivahetuste arvule. Lavastuse eelarve mahtude ja ajalise ressursi teadmine mõjutab otseselt kostüümide loomiseks kasutatavat stiili ja nende valmistamise tehnoloogia valikut.

Eelpool kirjeldatud teoreetilisest planeerimisest liigutakse nüüd edasi praktilisemate etappide juurde. Algatuseks tasub otsida maale või pilte, või kritseldada joonistusi, millest ammutada inspiratsiooni. Oleks hea, kui lavastaja ja/või kunstnikuga kohtumise ning esimeste ideede vormistamise vahele ei jääks liiga palju aega. Vastasel juhul võib tekkida oht, et ideed nihkuvad algest lähtekohast eemale.

Teisel kokkusaamisel lavastaja ja/või kunstnikuga võiks kostüümikunstnik tutvustada oma esimesi ideid ja demonstreerida plaanitava lahenduse värviskeemi. Kui näidatud materjalid leiavad heakskiidu, saab edasi minna veelgi detailsemaks. Seejärel tuleks teha juba põhjalikum otsing, et leida erinevaid referents-pilte ja muid ideega sobituvaid materjale.

Edasine loomeprotsess oleneb palju lavastuse stiilist, mis määrab ka kostüümide stilistika. Üldjuhul jagunevad need võimalikud stiilid neljaks kategooriaks:

- kaasaegsed rõivad;
- ajastu-kostüümid;
- postmodernsed kostüümid;
- glamuursed kostüümid

Nimetatud stiilid võivad omavahel ka seguneda ja moodustada erinevate stiilide sümbioose.

Kaasaegsete rõivaste puhul on eesmärk näidata karaktereid just nüüd ja praegu valitseva ajahetke kõige autentsemate ja moodsamate tänavarõivastega, lähtudes selles muidugi ka konkreetse karakteri staatusest. Eesmärgiks on esitleda tegelaskuju kui meie igapäevaelu tavalist liiget. Oluliseks parameetriks on kunstniku poolt valitud värviskeemi järgimine, millest võib teatud juhul ka üle astuda, et saavutada ehedalt korrapäratu tulemus. Kõnealuse stiili puhul on üldjuhul võimalik soetada vajalikud rõivad taaskasutuspoodidest, mis on eelarvele sõbralikum valik.

Ajastukostüümide puhul on võimalik loominguline skaala lai: kostüüme võib lahendada nii rangelt ajaloolistena ja lausa muuseumi-väärilistena kui ka palju vabamate reeglitega ajastu interpretatsioonidena. Oskus interpreteerida teatud ajastut nii, et see mõjuks veenvalt, on võimalik vaid juhul kui oled teinud valitud ajastule iseloomulikud põhilõiked ja detailid endale selgeks. Selle kaudu on võimalik detailide järgimisest hoopiski loobuda, jättes alles vaid ajastu-kohased põhilõiked ja luues selle baasil midagi isikupärast.

Üks huvitav lähenemine ajastu-kostüümidele on kasutada vähemal või suuremal määral teatud ajastu elemente, kuid viia need loo kontekstiga võrreldes hoopis mõnda teise ajastusse. Selline lähenemine aitab hoida vaataja tähelepanu loo jutustamisel ja vältida konkreetse süžee ajastule iseloomulike elementide esile tükkimist, mis võivad mõjuda kentsakalt või muul moel häirivalt.

Levinud on ka viis moodustada kahe erineva perioodi kostüümide sümbioosi. Seda meetodit saab rakendada näiteks juhul, kui lavastus on kirjutatud ühel perioodil, aga lavastuse sisu omakorda kajastab sellest erinevat perioodi. Niisugusel juhul tekib võimalus kasutada lavastuses mõlemale perioodile iseloomulikke kostüüme - nii selle kirjutamise kui ka loo toimumise aegseid.

Kostüüme võib lahendada ka postmodernistlikus võtmes, mida iseloomustab mitte ühestki konkreetsest perioodist tõukunud, mittespetsiifiline ja ajatu stiil. Näiteks Ameerika Ühendriikides on välja kujunenud eraldi kontseptsioon, mille puhul kostüümid on tahtlikult ilmetud ja nõrgendatud isiksusetajuga ehk deindividualiseeritud. Sellist lähenemist nimetatakse Ameerika minimalismiks. Üks viis laval olev karakter deindividualiseerida on kasutada võimalikult lihtsalõikelist pidžaama-tüüpi rõivakomplekti, mille puhul on kogu vaataja fookus suunatud näitleja näole ja tekstile.

Neljanda stiili-kategooria moodustavad kõikvõimalikud glamuursed kostüümid, mis tuletavad meelde varietee-hõngu. Niisuguste kostüümide eesmärgiks on anda vaatajale särav ja vaatemänguline kogemus. Seda stiili on kõige sagedamini võimalik näha muusikalides.

Ükskõik millise üldise stiili-kontseptsiooni puhul peab siiski mõningate kindlate aspektidega veel arvestama. Kui just ei ole taotluslikult otsustatud kõiki neid põhimõtteid eirata, siis peab kostüüm arvestama niisuguste faktoritega:

- kaasnev informatsioon
- seksuaalne külgetõmme
- kuuldavus
- esteetika

Kostüüm peaks andma publikule informatsiooni tegelaskuju staatusest, materiaalsest olukorrast, vanusest, ametist, atraktiivsusest, iseloomust, psühholoogilisest seisundist ja tema suhestumisest teiste karakteritega.

Tegelaskuju atraktiivne ja seksikas riietumisstiil või hoopis vastupidiselt mitte-atraktiivne riietumisstiil võib anda vihjeid tegelaste omavaheliste suhete kohta.

Kuuldavuse probleem võib ilmneda näiteks juhul, kui on vaja riietada näitleja keerukasse ajastu-põhisesse kostüümi, mis takistab teksti edastamist. Efektiivne viis selle

probleemi vältimiseks on hoida pea ja kaela piirkonnad sellel hetkel vabad, kui näitlejal on vaja teksti esitada.

Esteetiliselt mõjuva lavastuse saavutamiseks on vaja, et ka kostüümid oleksid kooskõlas kogu terviku tunnetuslikkuse ja kontseptsiooniga. See võib kajastuda nii tervikliku stilistika-skeemi olemasolus kui ka lihtsalt süžee kulgemisega kaasnevates väikestes vihjetes.

Kui eelnevad punktid on põhjalikult läbi mõeldud, siis on võimalik asuda ideid paberile vormistama. Ka siin on olulised nüansid, mille järgimisel on järgnevad etapid muretumad. Kostüümikavandid annavad võimaluse tekitada lavastajas, näitlejates ja kõikides teistes lavastusmeeskonna liikmetes kostüümide osas elevust. Kunstnikuna tekib muidugi tahtmine lasta loovusel ennast kanda, kuid kavandeid luues on vaja mõelda ka sellele, et need oleksid arusaadavad ka näiteks kostüümiosakonna personalile, kes asub kavandatud kostüüme õmblema. Nende jaoks on oluline, et joonisel kujutatud inimese figuur oleks õigete proportsioonidega. Nii on lihtsam jälgida kostüümi lõikelist lahendust. Muidugi on alati võimalik luua kostüümist kaks erinevat kavandit: esiteks stiliseeritud joonistuse ja teiseks õmblejate jaoks vajaliku tehnilise joonise.

Kavandite loomisel ja stiliseerimisel on võimalik kasutada erinevaid arvutiprogramme, näiteks *Adobe Photoshop,* mille abil on võimalik lisada joonistatud tegelaskujule konkreetse näitleja nägu.

Kui kostüümid on jõudnud kavanditest reaalse valmistamise etappi, siis kaasnevad sellega ka esimesed kostüümiproovid ning on loomulik, et kostüümide algne visuaal võib selle käigus muutuda, mis on protsessi loomulik osa. (Clancy, 2014, lk 46- 91)

Omades nüüd rohkem teadmisi ja täpsemat ettekujutust kostüümikunstniku töö spetsiifikast, ilmnes kõige selle juures mitmeid üllatavaid tahke, millele ma ei osanud varem tähelepanu pöörata. Kostüümikunstniku looming sünnib koostöös väga mitmete loominguliste inimestega. See ei ole lihtsalt ühe inimese loomepuhangu realiseerimine, mille puhul saab kunstnikule anda täielikult vabad käed. Muidugi võib esineda erandeid ja mõne eriprojekti puhul võib tõepoolest ka nii juhtuda, kuid üldjuhul peab arvestama kõikide asjaga seotud valdkondade vajaduste ja soovidega. Niisuguse protsessi tulemusel õnnestub suure tõenäosusega moodustada lavastuse erinevatest komponentidest ühtne tervik. Ühtlasi eksisteerib võimalus, et algne idee võtab loomeprotsessi käigus uue kuju. Peamised omadused, mis võiksid kostüümikunstnikku iseloomustada, on paindlikkus, uute situatsioonidega kohanemise võimekus ja leidlike lahenduste pakkumise oskus.

4. Võimalikud lahendused sõduri-kostüümide valmistamisel

Selles peatükis keskendun sõduri-kostüümidele ja nende erinevatele valmistamise võimalustele. Valmistasin lõputöö praktilise töö käigus "Printsi ja Kerjuse" lavastuse jaoks sõdurite kostüümid. Sellest tulenevalt soovisin veelgi rohkem teada saada erinevatest võimalikest sõduri-kostüümide teostamise tehnoloogiatest. Kõikvõimalikud sõduri-karakterid on lavastustes sagedasti figureerivad tegelaskujud, seepärast võib tulevikus olla kasulik teada, milliseid alternatiivseid lahendusi on võimalik sõduri-kostüümide valmistamisel lisaks minu enda lõputöös kasutatud valmistusviisile veel välja pakkuda.

Paljudes ajaloolistes lavastustes kujutatakse sõda. Erinevatel ajastutel ja erinevates maailma piirkondades olid kasutusel väga eriilmelised sõduri keha kaitsvad kaitserüüd. Järgnevalt annan ülevaate, millised levinumad kaitserüüd on ajaloo jooksul kasutuses olnud ja milliseid valmistusviise võiks teatris nende valmistamisel kasutada.

Tsivilisatsiooni algusaegadel kaitsesid mehed enda keha loomanahkadega. Algupärased rüüd kaitsesid kõige haavatavamaid kehaosasid: rinnapiirkonda, selga ja pead. 12. sajandi paiku katsid mehed oma käsi, jalgu ja kaela metallrõngastest moodustuvast ketist koosneva rüüga, ülejäänud keha kaitses sel ajal metallkilp. 15. ja 16. sajandil oli tavaks katta metallist valmistatud raudrüüga isegi nägu, käed ja jalad (vt joonis 24).

Joonis 24. *Euroopas kasutusel olnud rüüd läbi erinevate perioodide (foto autor: Encyclopedia Britannica, Inc)*

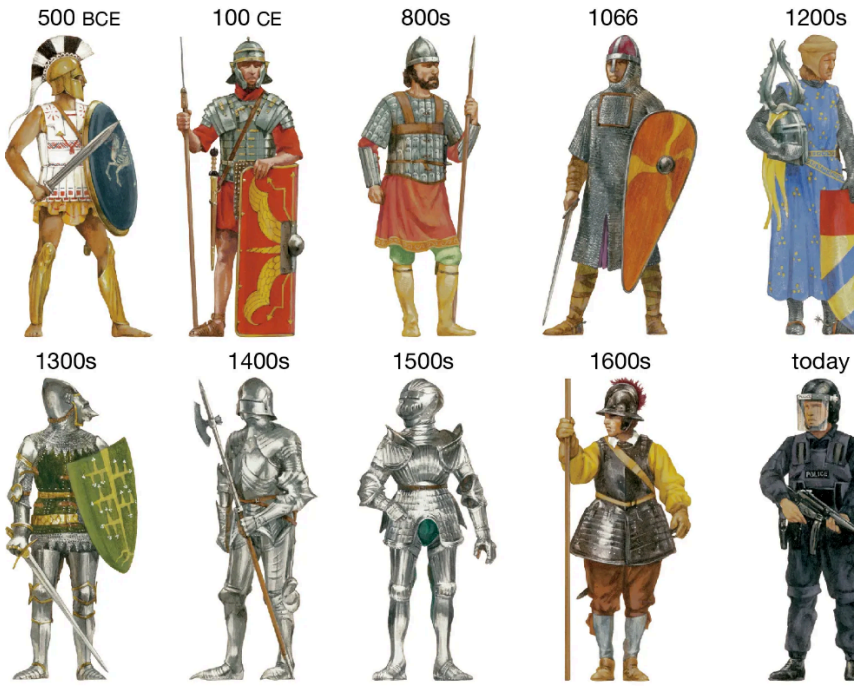

Sõduri-kostüümide valmistamise puhul teatris oleneb tehnoloogia valik sellest, millised on kasutatavad materjalid, missugune on lavastuse stiil ja kui suur on eelarve. Sõduri-kostüüm võib välja näha võimalikult tõetruu või hoopis stiliseeritud. Olenemata lahenduse valikust peab laval kantav kaitserüü näima läbitungimatu. Kindlasti peaks kostüüm olema kandjale seljas kerge ja mugav.

Nahk on üks nendest materjalidest, millest on võimalik erinevatel meetoditel kaitserüüsid teha. Nahk on küll kallis materjal ja sellest on keerukas rõivaid valmistada, kuid tulemus mõjub laval efektselt. Näiteks seemisnahast saab valmistada vesti-taolise kaitserüü. Poleeritud naha tükke kihtidena ladudes saab luua inimese keha kuju järgiva jaki. Võimalik on ka muul moel nahka vormida, et luua sellest ainulaadse välimusega stiliseeritud kaitserüü (vt joonis 25).

Joonis 25. *Nahast valmistatud kaitserüüd (fotode autor: Deborah Dryden)*

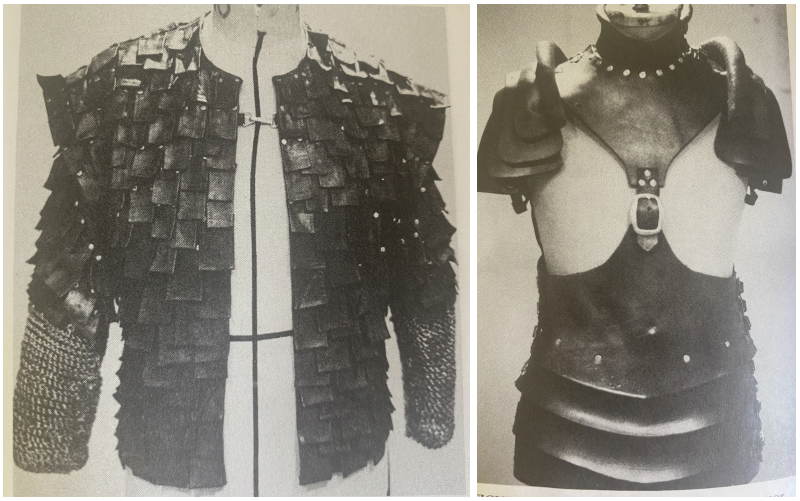

Nahaga sarnast tekstuuri on võimalik imiteerida tehnilise vildiga. Kaitserüü valmistamiseks on vaja võtta võtta näitlejalt mõõdud, arvestada parajas mahus varusid, et rüü alla mahuks ka alusrõivas ja juhuks, kui materjal tõmbub töötlemise käigus pisut kokku. Seejärel saab lõigata tehnilisest vildist tükid ja õmmelda tükid sik-sak õmblusega kokku. Tehnilist vilti valmistatakse nii naturaalsest villast kui ka sünteetilisest kiust, erineva tiheduse ja paksusega: 3 mm, 5 mm, 8 mm ja 10 mm; laius 1400 mm; tihedus 0,42 g/cm³; värvus - valge (TekTrade Baltic, *s. a.*). Kokku õmmeldud vildi tükkidest rüü tuleb järgmiseks sättida mannekeenile selga. Vajaduse korral peab lisama juurde täidist, et mannekeeni suurus vastaks näitleja omadele. Mannekeeni pind on vaja katta kaitsekilega. Seejärel tuleb segada PVA liim kokku sama koguse veega. Lisaks on vaja ette valmistada samasugune kogus näiteks *French Enamel Varnish (*edaspidi *FEV)* ainet - see on šellakil baseeruv lakk, millele on juba lisatud

ka värvipigmenti. Šellak on loodusliku päritoluga vaikaine, mida kasutatakse mööbli pindade töötlemisel (Pihelgas, *s.a.*). Rüü pinnale peab kandma ühe kihi liimi ja vee segu nii, et vildi pind oleks korralikult läbi immutatud. Seejärel tuleks lasta materjalil üleöö kuivada, aga mitte päris lõpliku kuivamiseni. Nüüd peab lisama kihi *FEV* segu ja selle peale kohe ka liimisegu - ilma, et kiht vahepeal kuivaks. Neid kihte tuleks nüüd lisada materjalile seni kuni hakkab moodustuma nahataoline tekstuur. Kui pind on saavutanud nahalaadse välimuse, tuleb lasta esemel täielikult ära kuivada. Kirjeldatud tehnoloogia annab tulemuseks laigulise pinna, mida ei ole vaja enam vanutada ega toonida. Kui saavutatud pind on liiga läikiv, siis läiget saab eemaldada seebi abil (vt joonis 26, vasakpoolne foto).

Teine ja lihtsam võimalus on leotada välja lõigatud vildi tükke otse liimi ja vee segus. Selle jaoks tuleb omavahel kokku segada kaks osa liimi ja üks osa vett. Rüü tükid on vaja leotada ja asetada nööpnõelte abil otse mannekeenile. Valminud kihil on vaja seejärel täielikult ära kuivada. Edasi võib võtta rüü mannekeenilt maha ja kanda rüü sise- ja välisküljele õhukese kihi šellakit. Peale järjekordset kuivamist saab pinnale lisada dekoratsioone, selle üle värvida ja lisada erinevaid tekstuure (joonis 26, parempoolne foto).

Joonis 26. *Tehnilisest vildist valmistatud kahe erineva tehnoloogiaga kaitserüüd (fotode autorid: Jeff Raun, Susan Ashdown)*

Teatrikostüümide puhul on võimalik valmistada kaitserüüd lisaks veel kõikidest vormimist võimaldavatest materjalidest. Need materjalid peaksid olema kaalult kerged ning taluma liimi ja värvi. Kui tehnilist vilti ei ole võimalik soetada, siis asendusena saab kasutada ka mitmeid odavamaid materjale. Näiteks võib selle asemel kasutada vaiba alusvilti

või õmmelda omavahel kokku kaks kihti tekke. Pinna tugevdamiseks tuleks seejärel kasutada juba eelpool mainitud šellakit. Kaitserüüd on loomulikult võimalik valmistada ka hoopis papjeemašee tehnikas. (Ingham & Covey, 1992, lk 372-379). Selle puhul tuleb valmistada kangast rüü alusosa ja asetada see mannekeenile, mis on eelnevalt kaitstud kilega. Selle peale peab lisama kihtidena PVA liimiga immutatud kanga tükke, lastes neil peale kahe kihi ladumist kuivada. Kihtide ladumist tuleb jätkata seni kui on saavutatud soovitud tugevus.

Sõduri-kostüümi on võimalik valmistada ka termoplastikust. (Ingham & Covey, 1992, lk 376) Vaakumvormimisel kuumutatakse plastikplaati, mis tõmmatakse seejärel vaakumi jõul vormile (Laserstuudio, *s.a.*). Valminud vorm tuleb värvida alustuseks mustaks või pruuniks ning liimida sinna peale erinevaid dekoratsioone nagu nööri, lõnga, vilti, nööpe ja teisi põnevaid elemente. Kui aluskiht on valmis, peab kogu pinna uuesti üle värvima ja lisama soovitud pinnaefektid.

Üks võimalik lahendus sõduri-kostüümi komplekteerimiseks on panna sõdurile selga maani mantel, mille alla on lisatud keha kaitsev turvis ja püksisäärеd on lükatud kõrge säärega saabaste sisse. Võimalik on kasutada ka vaakumvormimise teel saadud turvist, millele saab lisada vajalikud dekoratsioonid ja kinnitused ning katta selle näiteks nahaga, millel on metalne pinnatöötlus (vt joonis 27). (Clancy, 2014, lk 139)

Joonis 27. *Sõduri-kostüüm, mis koosneb mantlist, turvisest, pükstest ja pika säärega saabastest (kostüüm loodud Henry IV-le)*

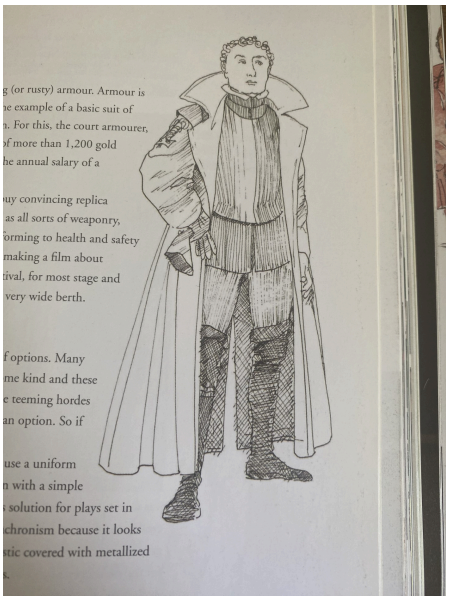

Kettrüü valmistamiseks tuleb kududa nöörist kehaosa ja püksid, nende esemete kudumisel võiks kasutada suurema läbimõõduga vardaid. Kõige parem on leida nöör, mis

koosneb omavahel põimitud hallist, tumerohelisest ja mustast nöörist, sest sellest kootud tulemus jääb metallketi sarnane. Seejärel saab vajadusel lisada kostüümile efektvärviga ka metalse läike (vt joonis 28). (Ingham & Covey, 1992, lk 380)

Joonis 28. *Nöörist valmistatud kettrüü (foto:Utah Shakespearean Festival)*

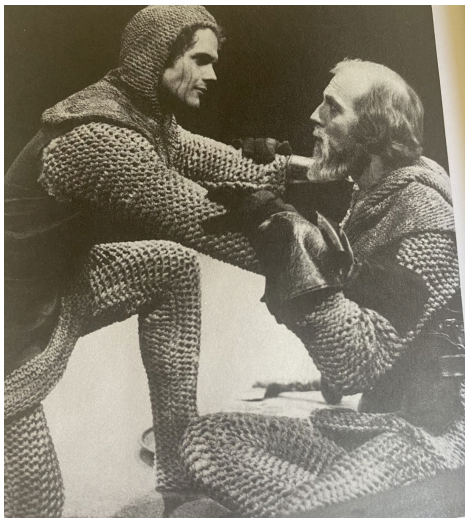

Kokkuvõte

Valmistasin diplomitööna Ugala teatris lavastuse “Prints ja kerjus” kolmele sõduri tegelaskujule kostüümid. Sõduri-kostüüm koosneb kolmest erinevast elemendist: turvisest, põlvekaitsmetest ja säärekaitsmetest. Lisaks valmistasin peapiiskopi tegelaskujule peakatte. (vt lisa 3)

Kui sain teada, et Ugala teatris hakatakse lavastama “Printsi ja kerjust”, tekkis mul kohe suur huvi just selle lavastuse ettevalmistustes osaleda. Minuni oli jõudnud info, et plaanitavate kostüümide puhul rakendatakse palju taaskasutatud elemente. Oma seminaritöös viisin läbi küsitluse, mille käigus kogusin infot kostüümide taaskasutamise kohta Eesti riigiteatrites (Mänd, 2023). Seega soovisin nüüd ka isiklikult niisuguses protsessis osaleda ja kogeda, kuidas vanale asjale uus elu antakse. Kahjuks ei kujunenud taaskasutuse idee kostüümikunstniku nägemuses “Printsi ja kerjuse” puhul eesmärgiks ja butafoorsed kostüümid valmisid suures osas ikkagi uutest materjalidest.

Esimeses peatükis andsin ülevaate “Printsi ja kerjuse” lavastusest ja selle loomises osalenud kunstilist meeskonda. Teises peatükis võtsin detailsemalt vaatluse alla sõduri-kostüümid, mille valmistamine oli minu peamine ülesanne.

Sõduri-kostüümide loomisel tuginesin eelkõige kostüümikunstniku kavanditele. Kunstnikul oli kindel visioon ja iga järgnev samm vajas temapoolset kinnitust. Loominguvabadus selles töös puudus, küll aga sain töö käigus lihvida oma käelisi oskusi. Esimest korda sain teha suuremahulist tööd vahtpolüetüleeniga, millest ma erinevad sõduri-kostüümide elemendid valmistasin. Minu tehtud turvised ja peakate on kõik lavastuses reaalselt kasutuses. Peatüki lõpus analüüsisin tehtud tööd ja pakkusin omapoolse alternatiivlahenduse sõduri-kostüümi jaoks.

Kolmandas peatükis esitasin pidepunktid, millest kostüümikunstnik kostüümide loomisel lähtub ja kuidas tema tööprotsess kulgeb. Neljandas peatükis keskendusin erinevate võimaluste ja ideede tutvustamisele, mis võiksid olla abiks spetsiifiliste sõduri-kostüümide valmistamisel.

Hindan saadud kogemust ja imetlen veelgi rohkem teatris kunstnikke ja dekoraator-butafoore, kes igapäevaselt sellel alal töötavad. Antud valdkond ei nõua ainult käelisi oskusi, vaid ka head suhtlemisoskust, kiiret reageerimist ja kannatlikkust.

Kasutatud kirjandus

Bicat, T. (2001). *Making Stage Costumes, A practical guide.* The Crowood Press.

Clancy, D. (2014). *Designing costume for stage and screen.* Batsford.

Ingham, R., & Covey, L. (1992). *The Costume Technician´s Hanbook.* Prentice-Hall Press.

Laserstuudio.(*s.a*) *Tootmine.* https://laserstuudio.ee/tootmine/, (12.05.24).

Maasik, P., Parksepp, T., Varres, A, R. (2023). *Printsi kerjuse kavaleht.* Ugala teater.

Mänd, A. (2023). *Kostüümide taaskasutamine Eesti riigiteatrites.* [Seminaritöö]. Tartu Ülikooli Viljandi kultuuriakadeemia.

Pihelgas, J. (s.a.). *Schellak- (šellak)- vaikaine.* https://antiik-restaureerimine.ee/koik-artiiklid/schellak-vaikaine/. (12.05.24).

Rahva Raamat. (*s.a.*) *Prints ja kerjus*. https://rahvaraamat.ee/p/prints-ja-kerjus/731219/et, (04.05.2024).

TrackTradeBaltic. *(s. a.*). *Tehnilised vildid.* https://www.tektrade.ee/tootevalik/tihendid-ja-tihendimaterjalid/aeaerikutihendid-paroniit-ja-tihendimaterjalid/tehnilised-vildid/, (13.05.24).

Twitter. *Backstreet Boys*. https://twitter.com/backstreetboys/status/870708509242834945, (25.04.2024).

Ugala teater. (2023). *Värske: Prints ja kerjus.* https://www.ugala.ee/lavastus/prints-ja-kerjus/, (04.04.2024).

Uniplast. (*s.a*) *Tooted.* https://uniplast.ee/vahtpoluetuleen/, (05.04.24).

Lisa 1. Turvise esiosa, seljaosa ja varruka lõiked

Joonis 29. *Turvise esiosa ja seljaosa lõiked (fotode autor: Annika Mänd)*

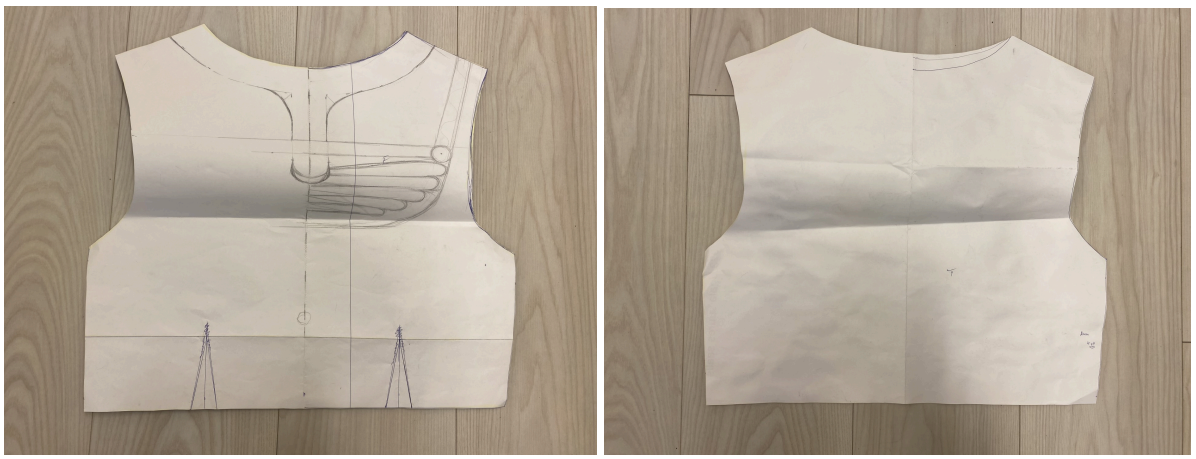

Joonis 30. *Turvise varruka lõige (foto autor: Annika Mänd)*

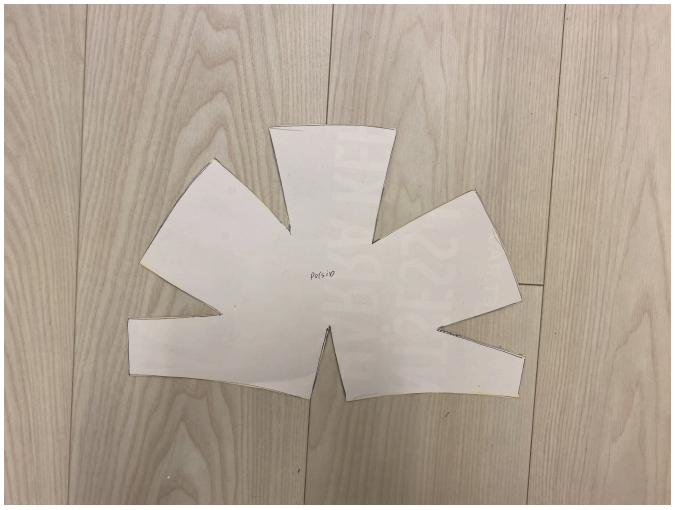

Lisa 2. Põlvekaitsme ja säärekaitsme lõiked

Joonis 31. *Põlvekaitsme ja säärekaitsme lõiked (fotode autor: Annika Mänd)*

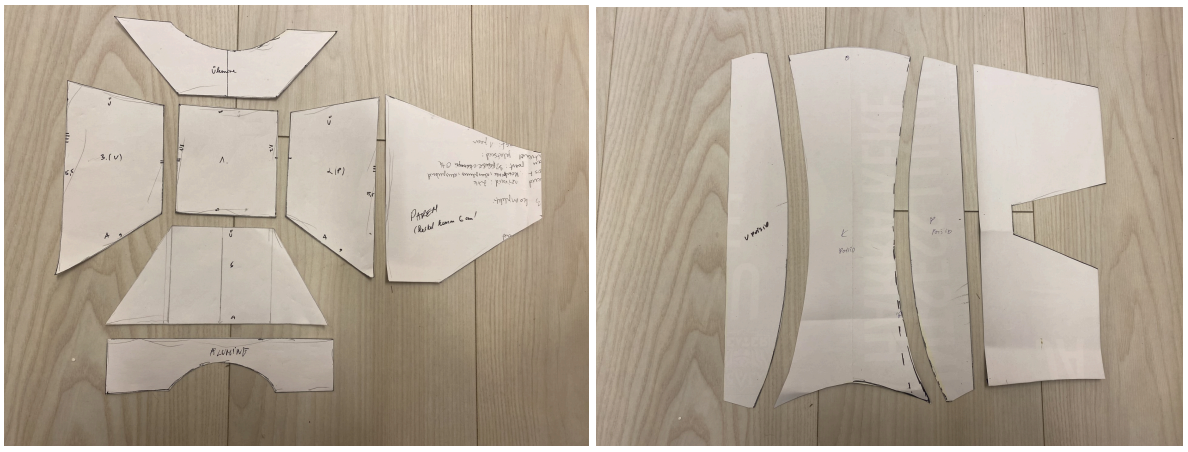

Lisa 3. Lavastusele “Prints ja kerjus” valmistatud kostüümide pildid

Joonis 32. *Sõdurite kostüümid (fotode autor: Annika Mänd)*

Joonis 33. *Sõdurite kostüümid (foto autor: Elena Koit)*

Joonis 34. *Peapiiskopi peakate (foto autor: Elena Koit)*

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Annika Mänd,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose,
Lavastuse “Prints ja kerjus” butafooria teostamine Ugala teatris,
mille juhendaja on Eve Komissarov,
reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commonsi litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile. 4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Annika Mänd
21.05.2024